

AKVILINA CICĖNAITĖ. APIE NOSTALGIŠKĄ, NOMADIŠKĄ IR NEBAIGTINĘ TAPATYBĘ (2)

Liminalumo sąvoką (išvertus iš graikų kalbos, limen reiškia slenkstį) pirmą kartą paminėjo antropologas Arnoldas van Gennepas (1909), vėliau ją papildė ir išplėtojo antropologas Victoras Turneris (1967, 1970) kalbėdamas apie ritualus. Iniciacijos ritualo metu asmuo patiria tris pagrindines stadijas: atskyrimą nuo savo įprastos socialinės sferos; slenkstį, pereinamąją būseną, arba liminalumą; ir inkorporaciją, arba sugrįžimą. Pirmosios stadijos metu asmuo atsiskiria nuo savo įprastos grupės, bendruomenės ir socialinės struktūros. Tarpiniu, slenkstinio periodo metu subjektas tampa neapibrėžtas, neįvardijamas, dviprasmis. Trečiosios stadijos metu asmuo sugrįžta į socialinę struktūrą – tik jau į kitą poziciją joje. Taip, pavyzdžiui, gentinėse bendruomenėse sugrįžęs po iniciacijos ritualų paauglys priimamas į suaugusių vyrų gretas.

Šioje liminalioje būsenoje atsidūrę žmonės aiškiai suvokia savo buvimą „tarp“: ne čia ir ne ten, išplėšti iš įprastos socialinės struktūros, ne(su)klasifikuojami, neturintys aiškios socialinės padėties, nepaženklinti socialiniais kodais, pažeidžiami, nuogi, nematomi, anonimiški. Būtent tokių žmonių bendrijai įvardinti Victoras Turneris pasitelkė sąvoką „communitas“. Tai specifiniais ryšiais susaistytų žmonių grupė, kur visi yra lygūs savo patirtimi; tai spontaniška, nestruktūruota noro būti su kitais ir priklausyti išraiška.

Šiame kontekste liminalumo būsena yra nesibaigianti galimybė, socialinių normų ir ribų peržengimas, institucinių santykių paneigimas. Tai niekieno žemė, paribys: asmuo tampa niekieno ir niekas. Tai antistruktūra, nežinomybė, tyla. Senoji tvarka negrįžtamai suardyta, naujoji – dar nesukurta. Tai daugiau nebe praeitis, bet ir

dar ne ateitis. Atsidūręs liminalioje situacijoje, žmogus praranda apgaulingą saugumo jausmą, išeina iš komforto zonos.

Prievartiniai emigrantai stengiasi ištrūkti iš šios būsenos: įsijungti į naują visuomenę arba grįžti namo. Bet kokiu atveju tai – apibrėžtos ir suklasifikuojamos būsenos ilgesys. Jie nesijaučia saugūs pasaulyje be namų, ilgesio zonoje. Tuo tarpu nomadai suvokia ir pripažįsta savo tarpinę būseną, kuri aprėpia dvi galimybes: arba niekur nesijausti kaip namie, arba pradėti visur jaustis kaip namie. Nomadai nepatiria „sugrįžimo“, reintegracijos – bent jau ne įprasta forma. Jų pasirinktą gyvenimo formą galima pavadinti nuolatinio liminalumo būsena. Tačiau nuolatinio liminalumo kategorija vertinama nevienareikšmiškai, kadangi šios dvi sąvokos – nuolatinis ir liminalus – yra tarsi paneigiančios viena kitą.

Pusiau prancūzų, pusiau arabų kilmės kanadietis, darbą informacinių technologijų srityje iškeitęs į pusantrų metų kelionių po Aziją, Afriką ir Pietų Ameriką. Oro uostuose jis gali pasirinkti vieną iš trijų savo valstybių pasų. Dabar nuo savo kelionių jis ilsisi atokioje nedidelėje sostinėje ir jos triukšminguose privačiuose vakarėliuose, o jo kelionių fotografijos ilsisi ant Prancūzų kultūros centro sienų. Maišyta tautybė ir klajokliškas gyvenimo būdas – idealus jo liminalios tapatybės

pavyzdys, o fotografija – idealiausiai nostalgiją ir tarpinę būseną atspindintis žanras. Fotografija kaip įamžinta akimirka; fotoaparatas, tarpinė grandis tarp fiksuotojo ir fiksuojamojo. Fotografija – taip pat ir beviltiškumo išraiška, judesys, atspindintis suvokimą, kad niekas negali pavergti nei akimirkos, nei laiko, nei erdvės.

Ne tik emigrantai patiria liminalumo būseną ir gyvena joje. Tai gali būti patys įvairiausi žmonės, dėl vienokių ar kitokių priežasčių, laikinai ar visam laikui, atsidūrę visuomenės paribiuose ar užribiuose, o gal bėgantys nuo savo tapatybės. Tai gali būti ir maišytų tautybių žmonės, gyvenantys tarp dviejų tapatybių, kalbantys dviem ar daugiau gimtųjų kalbų, turintys ne vieną pilietybę, kuriems tėvynės sąvoka nebeaktuali.

Kartą su lietuviais emigrantais kalbėjomės apie tai, ką reiškia tėvynė. Vieno manymu, tėvynė yra visų pirma žemė. Tai mano žemė, mano miestas. „Man tėvynė yra visų pirma kalba, – pasakiau tada. – Mano gimtoji kalba yra mano namai.“ Tačiau laikas bėga, kita kalba – arba kitos kalbos – užima vis didesnes sąmonės teritorijas, kol galiausiai supranti, kad ir tie namai – tokia pat efemeriška vizija. Mitas. Laikina konstrukcija. Su kalba susijęs ir kitas klausimas: kodėl emigravusieji iš Lietuvos po Antrojo pasaulinio karo paliko vienus įdomiausių kūrinių, parašytų lietuvių kalba? Victoras Turneris teigia, kad tie, kurie yra atsidūrę visuomenės paraštėse, turi galimybę lyg iš šalies, su tam tikra distancija pažvelgti į bendruomenę, kurioje gyveno, ją dokumentuoti, įvardyti ir bešališkai įvertinti. Maža to, jo manymu, liminalumas yra pagrindinė sąlyga geriausiems meno kūriniams gimti, o rašytojai, poetai, menininkai – jie visi turėtų gyventi nuolatinio liminalumo būsenoje. Kankinami namų ilgesio ir kartu namų baimės. Šioje būsenoje ir pati gimtoji kalba įgyja naujų, netikėtų atspalvių, ji skamba kitaip, aštriau, atviriau, praturtinta patirties svetimoje erdvėje.

(E)migracija – tai ir gyvenimas ant lagamino, ir gyvenimas lagamine. Tai klaustrofobiškas pasaulio susiaurėjimas iki dar vienos įveiktos svetimos dienos, o kartu – ir paradoksalus atsivėrimas visam pasauliui. Laimės paieškos svetimoje kalboje ir svetima kalba. Sienos trūkinėja ir galiausiai ištirpsta – tiek valstybių, tiek žmogaus galimybių sienos ir ribos. Šiame kontekste tėvynės sąvoka netenka savo aktualumo, tačiau ne visai todėl, kad išdavikai, niekšai, parsidavėliai emigrantai susivilioja svetimų miestų vitrinų blizgučiais. Tarpinėje nomado situacijoje tėvynė nustoja savo aktualumo, o jos vietą užima priklausymas bendrijai – jau minėtai „communitas“. Tai efemeriška struktūra antistruktūroje,

nieko bendra neturinčiųjų bendrija. Tiksliau, tai, kas sieja žmones šioje laikinoje bendrijoje, yra toji pati fizinė ir psichologinė tarpinė būsena, benamystė. Iš čia atsiranda ir nusidriekia saitai, trumpam galintys tapti stipresniais už šeimos, giminės ar buvusios bendruomenės saitus. Atsidūrę nežinomoje žemėje, žmonės pajunta, kad nebeturi už ko laikytis, ir tuomet ima laikytis vienas kito rankų. Tavo namai tampa ir kitų žmonių namais, nes – iš principo – juk jie niekada ir nebuvo tavo. Nebėra „tavo“ ir „mano“. Daiktai, baldai, drabužiai nuvertėja, keliauja iš rankų į rankas, paleidžiami. Nuomotų namų sienos priglaudžia nomadus iš viso pasaulio.

Nomadai yra atviri benamystei; namams, kuriuos reikia prisijaukinti ir kartu paleisti, santykiams, kurie formuojami iš anksto žinant, kad jie netvarūs. Nomadai balansuoja tarp noro kruopščiai dozuoti atvirumą ir intymumą siekiant sumažinti išsiskyrimo skausmą (džiaugtis šia akimirka ir nepriartėti per arti) ir tarp aiškiai suvokiamos būtinybės carpe diem. Ieškoma atsakymų, kaip išgyventi tarpinėje žemėje, kaip susikurti tokius namus, kuriuos galima sutalpinti į vieną lagaminą, į vieną kūną, kaip išmokti gyventi netikrume, jį pripažįstant ir įsileidžiant kaip vienintelę dabar įmanomą realybę.

O gal jiems tiesiog patinka neturėti namų, nes kai jų neturi, niekas negali tavęs iš jų išvaryti.

Nomadams tampa vis sunkiau atsakyti į klausimą, iš kur jie yra, nes vaikystės ar jaunystės patirtis atmiešta stiprių įspūdžių, patirtų keliaujant ar gyvenant svetur. Galimas šalutinis gyvenimo nuolatinėje tarpinėje būsenoje poveikis – gebėjimas lengviau adaptuotis, lankstumas, tolerancija, teigiamesnis požiūris į permainas. Permainos tampa tokios natūralios, kad be jų gyvenimas ima atrodyti blankus, nuobodus ir vienodas.

Toji benamystė, apie kurią kalbu, yra laisvai pasirenkama ir atspindi žmogaus vertybes. Tai nereiškia, kad nebelieka namų ar bendruomenės artumo troškimo. Kaip rašo Sara Ahmed, tokie žmonės kuria naujas bendruomenes ir naujas istorijas, ir jų praeities dokumentika grįsta veikiau namų neturėjimu nei dalijimusi namais. Jie laisvi įsipareigoti ir laisvi išeiti.

Žinoma, tai smūgis lietuviškajam „namų“, „šaknų“ ir „tėvynės“ suvokimui; sėslieji pasakytų, kad tai spjūvis į veidą tėvynei, jos istorinei praeičiai ir galiausiai jos klestinčiai, saugiai ateičiai. Nuo vaikystės įprastos tiesos (visuomenės priimtos ir pripažįstamos) pasirodo besančios reliatyvios ir lengvai kvestionuojamos. Papročiai ir tradicijos – taip pat. Naujų bendruomeniškumų patirtis leidžia lengviau pripažinti ir įvertinti kitą, o išgyventas nesaugumo jausmas, buvimo autsaideriu patirtis suteikia empatijos.

Buvimas svetimoje šalyje, kaip knygoje „Nepakeliama būties lengvybė“ rašė Milanas Kundera, reiškia vaikščiojimą lynu aukštai virš žemės be saugaus tinklo, kurį žmogui siūlo jo gimtoji šalis, kurioje jo šeima, draugai, kolegos ir kur jis gali lengvai pasakyti tai, ką nori, kalba, kurią pažįsta nuo vaikystės. Gimtoji kalba, kaip ir gimtasis miestas, yra visiška komforto zona, palaimingas žinojimas. Antroji kalba – atradimas, paradoksas, pažinimo geismas. Nežinomybė. Antras pasaulis. O paskui atsiranda daug daugiau pasaulių. Kiekvienas žmogus nomadus vilioja kaip nepažintas miestas, ir juos baugina mintis, kad dėl vieno miesto reikėtų atsisakyti visų neatrastų pasaulio teritorijų.

Šiuolaikinėje visuomenėje, kur susiduria klajojančios ir sėslios tapatybės, tautinio, religinio ir civilizacinio identiteto sąvokos netenka savo įprastų apibrėžimų saugumo.

Pirmoji straipsnio dalis yra čia.

Tekstas publikuojamas iš Akvilinos Cicėnaitės tinklalapio "Akvilina C"

Teksto autorės nuotraukos

Tekstas skelbas rinktinėje Žigelytė, Lina, sud. *Tautos paraštės ir nepatogūs pilietiškumai*. Vilnius, Žiemos žodžiai*, 2014. ISBN 978-609-95561-0-9.*